

vermiştir. Osman Nuri Peremeci, Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin katlini anlatan bir metni onun bir eserinden iktibas etmiş (*Edirne Tarihi*, s. 135-136), bazı kaynaklarda (*DİA*, XII, 527) bu bilgi Peremeci'den naklen kullanılmıştır. Peremeci'nin adını zikretmediği bu eser Bursalı Mehmed Tâhir'in *Muhtasar Târih-i Osmânî* adıyla kaydettiği kitap olmalıdır. Nazîrâ ayrıca Abdurrahman Hibri'nin *Enisü'l-müsâmirin*'ini *Muhtasar Târih-i Edirne* adıyla ihtisar etmiştir. Bursalı Mehmed Tâhir, Nazîrâ'nın hattıyla on altı risâlesini içeren bir mecmuayı gördüğünü söyler ve toplam yirmi dokuz eserinin adını zikreder (*Osmanlı Müellifleri*, II, 45-47). Nazîrâ'nın hayatı ve eserleri üzerine henüz bir çalışma yapılmamıştır. Kütüphanelerde mevcut olan eserleri şunlardır: *Divan* (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 493; İÜ Ktp., TY, nr. 424/2; muhtevası için bk. *TYDK*, III, 826-827); *İnsânnâme* (İÜ Ktp., TY, nr. 1719; Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 791), *Mu'cizât-ı Enbiyâ* (İÜ Ktp., TY, nr. 2355), *Hediyyetü'l-ahbâb* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3416), *Behcetü'l-ebâr* (Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 513).

BİBLİYOGRAFYA :

Beliğ, *Nuhbetü'l-âsar*, s. 605-606; *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâi*, İstanbul 1257, s. 103-104; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 674; *Osmanlı Müellifleri*, II, 45-47; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 132, 155-156; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 135-136, 274; *TYDK*, III, 826-827; Babinger (Üçok), s. 332; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatcı), Ankara 2001, II, 1071; *Mu'cemül-mahtûât-ı'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Anâtuhi* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], I, 65; Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *DİA*, XII, 527; Gülgün Yazıcı, "Kâmi", a.e., XXIV, 279.

MEHMET AKKUŞ

NAZİRE

(النظيرة)

Bir edebî eserin benzeri.

Arap edebiyatında **nazîre** türü, **muâraza** kelimesiyle karşılanmış, **ihtizâ**, **muhâkât** ve modern zamanlarda **taklîd**, **nazîr**, **mesîl** kelimeleri de oldukça yaygınlık kazanmıştır. Muâraza "bir işi birinin yaptığı gibi yapmak, taklit etmek", ihtizâ "ayakkabının tekini öbürünün ölçülerine göre yapmak, birinin yaptığı işe benzer şekilde iş yapmak", muhâkât "taklit etmek, yansıtmak", müsûl "benzeri olmak, yerini tutmak" gibi mânalara gelir (*Lisânü'l-'Arab*, "arż", "hky", "hızv", "kld", "mşl", "nzr" md.leri).

Muârazayı nazîre karşılığında ilk kullanan müelliflerden biri olan Hattâbî onu

"başkasına ait bir hitabenin veya bir şiirin lafız ve anlam özelliklerinde yarışmak" diye tanımlamış ve bunun Câhiliye devrinde beri bilinmekte olduğunu belirtmiştir (*Beyânü i'câzi'l-Kur'ân*, s. 53). Abbas b. Ali es-San'ânî, istiânenin (tazmin) alt bölümünde yer verdiği muârazayı, "bir şairin ele aldığı bir fikir ve temayı ondan daha güzel lafız kalıbı ve üslûp içinde ifade etme" şeklinde tarif etmiştir (*er-Risâletü'l-'ascediyye*, s. 56). Nazîrenin edebî kuramına ilişkin orijinal görüşleri ilk defa Abdülkâhir el-Cürcânî ortaya koymuştur. Ona göre nazîre bir şaire ait şiirin üslûp özelliklerinin onu aşmak amacıyla taklit edilmesidir (ihtizâ); bu taklitte kafiye ve tema birliği şart değildir. Taklit bazı lafzî benzerlikler taşıyorsa açık, taşımiyorsa kapalı taklit adını alır. Bununla birlikte Cürcânî, başkasına ait bir dizenin kelimelerini eş anlamlı kelimelerle değiştirmenin çirkin bir serika olacağını ifade etmiştir (*Delâ'ilü'l-i'câz*, s. 259-260, 467-472).

Yaygın anlamıyla nazîre daha çok şiirde görülür ve orijinal eserle aynı vezin ve revide olur. Çoğunlukla onu aşmak amacıyla kaleme alınır. Bazan da nazîre eş değerde bir eser ortaya koymak, yarışmak veya ona duyulan ilgiyi ifade etmek için yazılır. Vezin ve kafiye birliği sebebiyle nazîrelerle nekâiz türü şiirler arasında şekil açısından benzerlik bulunsa da nekâiz atışmak gayesiyle ortaya konulduğundan nazîreden farklıdır (bk. **Hiciv**; **Şiir**). Ancak modern zamanlarda, iki şair arasındaki husumetten kaynaklanan ve istihfaf ifadesi olarak ortaya konan nazîreler de vardır. İbrâhim Tûkan'ın Ahmed Şevki'nin *Şaşidetü'l-mu'allim*'ine nazîresi bunun örneklerinden biridir. Aynı şekilde "muhâkât tehekkümüye" (parodi) adı verilen, taklit maharetine dayalı güldürme amacı taşıyan ve aslın üslûp özelliklerini yansıtan edebî bir eserin taklidi de bu bağlamda zikredilmelidir. Mustafa Hamâm'ın Amr b. Külsûm'un muallakasına yazdığı nazîre ile Zeynüddin el-Himsî'nin Bûsîrî'nin *Şaşidetü'l-bürde*'sine nazîresi bu türdendir.

Nazîre veya intihal örnekleri olarak İslâm öncesi dönemden intikal edenler, biçim ve tema açısından aralarında benzerlik bulunan bazı beyit ve kıtalardan ibarettir. Gerçek anlamda nazîre İslâm devrinde Kâ'b b. Zühre'nin "Bânet Süâd" kasidesine olan nazîrelerle başlamıştır. Bu kasideye yazılan elli kadar nazîreden kırk kadarını Muhammed Bûzine *Şaşidetü Bânet Süâd ve mu'ârazâtühâ* isimli mecmuasında toplamıştır (Tunus 1994). E. Wagner, *Abû Nuwâs* adlı eserinde şairin yazdığı ve onun

şairlerine yazılan nazîre örneklerine yer vermiştir (s. 246 vd., 333 vd.). Bundan başka İbnü'l-Mu'tez, İbn Düreyd, Ebû'l-Alâ el-Maarrî ve Ali b. Abdülganî el-Husri'nin şiirlerine de eski ve yeni şairler tarafından nazîreler yazılmıştır. Husri'nin "Kaside-i Dâliyye" sine yapılan nazîreler Muhiyiddin Rızâ ve İsâ İskender el-Ma'lûf tarafından yayımlanmıştır (bk. **HUSRİ**, Ali b. Abdülganî). İbn Zeydün'un "Nûniyye" sine nazîreleri de Muhammed Bûzine *Nûniyyetü İbn Zeydün ve mu'ârazâtühâ* adlı koleksiyonunda toplamıştır (Tunus 1995). Bûsîrî'nin *Şaşidetü'l-Bürde*'si bed'iyyât türü kasidelere model olmuş, eski ve yeni şairler tarafından taklit edilmiştir. Muhammed Bûzine bunların birçoğunu *Şaşidetü'l-bürde ve mu'ârazâtühâ* ismiyle bir araya getirmiştir (Tunus 1994).

Endülüs ve Mağrib şiirinde nazîre geleneği yaygındır. Özellikle Doğulu şairlerin meşhur şiir ve eserlerine onları aşmak amacıyla nazîreler yazılmıştır. İbn Hafâce de Mütenebbî, Ebû Muhammed İbn Sâre gibi şairlerin bazı şiirleri için nazîreler düzenlemiştir (*Divân*, s. 105-106, 283-284, 358-359, 366-367). Onun bilhassa nazîre yapmak için Doğulu şairlerden iktibas ettiği dizeleri içeren muzammen türü şiirleri meşhurdur. Endülslü yahudi şairleri de Doğulu Arap şiirini taklit etmiş, Moïse ben Ezra, Mütenebbî'nin "Hummâ" adlı şiiri için nazîre kaleme almıştır.

VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren nazîre müveşşah şairlerinde bir halk sanatı formunu almış (Hartmann, s. 227-228); özellikle Doğulu şairlerce Endülüs müveşşahlarına çok sayıda nazîre yazılmıştır. Safedî *Tevşî'u't-tevşîh*'inde (s. 33-186) Endülüs, Mağrib, Mısır ve Suriyeli müveşşah şairlerinin bazı şiirleriyle bunların nazîrelerine yer vermiştir. Nevâcî *'Ukûdü'l-le'âl*'inde, Endülüs ve Mağrib müveşşahları ile zecellerine Doğulu şairlerce yazılan bazı nazîreleri toplamıştır. Ayrıca bazı Arap müveşşahları İbrânî edebiyatında taklit edilmiştir.

Mensur edebî eserlere nazîre yazan müellifler de vardır. İbnü'l-Hebbâriyye'nin *Ke-lile ve Dimne*'yi taklit ettiği 2000 beyitlik *Kitâbü's-Şâdihe ve'l-bâgim*'iyle Ebû'l-Alâ el-Maarrî'nin aynı eseri taklit ettiği *Risâletü's-Şâhil ve's-şâhic*'i ve İbn Abdülgafûr el-Kelâî'nin bu esere yazdığı nazîre olan *es-Sâci'a ve'l-ğurbî*' bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Bediüzzamân el-Hemedânî ile Harîrî'nin "makamat"larını taklit eden birçok eser kaleme alınmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, kendisinin dengi veya benzeri olacak bir kitap yahut on sûre ve-

NAZİRE

ya bir sûre telif etmeleri konusunda, onun beşer sözü olduğunu iddia eden muhaliflerine meydan okumuş ve bunu yapamayacaklarını beyan etmiştir (el-Bakara 2/23-24; Hûd 11/13; el-İsrâ 17/88). Bununla birlikte belâgat, fesahat, ifade, üslûp güzelliğiyle ilgili olarak sayıları az da olsa Kur'an'ın taklit ve nazirelerine teşebbüs edenler görülmüştür. Başta yalancı peygamberler olmak üzere bazı edip, şair ve filozoflar ilham ürünü iddiasıyla veya edebî sanat eseri olarak nazireler ortaya koymuş, ancak lafız itibarıyla tumturaklı fakat anlam bakımından çelişkiler içeren bu sözler gülünç hezeyanlar olmaktan öteye geçememiştir. Yemâme'de peygamberlik iddiasında bulunan Müseylimetülkezzâb ve aynı dönemde el-Cezîre'de Benî Tağlib arasında peygamberliğini ilân eden Secâh ile müşriklerin ileri gelenlerinden Nadr b. Hâris'e ait bazı taklit parçaları aktarılmaktadır.

İbnü'l-Mukaffa'a nisbet edilen, Kur'an ve İslâm inançlarına karşı Maniheizm'i savunan *mu'ârazatü'l-Kur'ân*'ın ona ait olması şüphelidir. Eserin İbnü'l-Mukaffa' gibi bir edipten beklenen edebî muâraza yerine cedelci ve savunmacı bir üslûp taşıması, bir Maniheizm müdâfiince yazılarak İbnü'l-Mukaffa'a nisbet edildiği izlenimini vermektedir (bk. İBNÜ'L-MUKAFFA'). Onun *ed-Dürretü'l-yetîme (el-Edebü'l-kebîr)* adlı eserinin Kur'an'a nazire için yazıldığı iddiası muhteva açısından mümkün görünmemektedir.

Ünlü şair Mütenebbî'nin on yedi yaşında iken Semâve çölündeki bedevîler arasında peygamberliğini ilân ettiği ve Kur'an'ın Mekke dönemine ait bazı âyetlerine nazire yazdığı iddia edilir. Kaynaklarda yer alan bazı parçalar (meselâ bk. Hatîb, IV, 104 vd.; Yûsuf el-Bedî, s. 55 vd.; Blachere, s. 67) Mütenebbî lakabının yerleşmesinden sonra onun adına uydurulmuş gibi görünmektedir (bk. MÜTENEBBÎ). Ebû'l-Alâ el-Maarî'nin *el-Fuşûl ve'l-gâyât fi temcîdillâhi ve'l-mevâ'iz* adlı eserinin de Kur'an'a nazire olarak yazıldığı ileri sürülmüştür. Orijinal bir yöntemle telif edilen, Allah'a övgü ve öğütlere dair olan "rec" başlıklı asıl metinlerle açıklama kısımları dönüşümlü olarak devam eden eserin özellikle bu açıklamalarında sözlük, edebiyat, aruz, nahiv, sarf, tarih, hadis, fıkıh, astronomi ve astroloji gibi ilimlere dair zengin bilgiler yer alır. Eserde Kur'an üslûbunu andıran bazı sembolik anlatımlarla kâhin secilerine benzeyen kısımların bulunması Kur'an'a nazire olarak telif edildiği ithamına yol açmış ve bilhassa onu çekemeyenler

tarafından tarih boyunca asıl adı tahrif edilerek *el-Fuşûl ve'l-gâyât fi mu'ârazâtî's-süver ve'l-âyât* şeklinde anılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "arz", "hky", "hzy", "kld", "msl", "nzy" md.leri; Hâtîmî, *Hilyetü'l-muhâdara* (nşr. Ca'fer el-Kettânî), Bağdad 1979, II, 28 vd.; Hattâbî, *Beyânü i'câzi'l-Kur'ân (Şelâşü resâ'il fi i'câzi'l-Kur'ân* içinde, nşr. Muhammed Halefullah – M. Zağlûl Sellâm), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 53; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni* (nşr. Emîn el-Hûlî), Kahire 1380/1960, XVI, 222; Ebû'l-Alâ el-Maarî, *el-Fuşûl ve'l-gâyât fi temcîdillâh ve'l-mevâ'iz* (nşr. Mahmûd Hasan Zenâtî), Beyrut 1982, neşredinin girişi, I, h-v; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 104 vd.; Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1404/1984, s. 259-260, 467-473; İbn Hafâce, *Di-vân* (nşr. Seyyid Gâzî), İskenderiye, ts. (Münşeatü'l-maârif), s. 105-106, 283-284, 358-359, 366-367; Abbas b. Ali es-San'ânî, *er-Risâletü'l-'ascediyye* (nşr. Abdülmecid eş-Şerefi), Tunus 1396/1976, s. 56; Safedî, *Tevşî'u't-tevşîh* (nşr. Elbîr Habîb Mutlak), Beyrut 1966, s. 33-186, 397 vd.; Yûsuf el-Bedî, *eş-Şubhu'l-münebbî 'an hayşiyeti'l-Mütenebbî* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1994, s. 55-59; M. Hartmann, *Das Muwaşşah*, Weimar 1897, s. 227-228; R. Blachère, *Un poète arabe du IVe siècle de l'hégire (Xe siècle de J. - C.): Abou t-Tayyib al-Motanabbî*, Paris 1935, s. 67; Ahmed eş-Şâyib, *Târîhu'n-nekâ'iz*, Kahire 1954, s. 6-8; G. E. von Grunebaum, *Kritik und Dichtkunst*, Wiesbaden 1955, s. 112-120; E. Wagner, *Abû Nuwâs*, Wiesbaden 1965, s. 246 vd., 333 vd.; S. M. Stern, *Hispano-Arabic Strophic Poetry*, Oxford 1974, s. 45-49; İhsan Abbas, *Târîhu'n-nağdi'l-edebî 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1978, s. 509 vd.; J. van Ess, "Some Fragments", *Studia Arabica et Islamica*, Beirut 1981, s. 151-163; Muhammed Bûzine, *Kaşidetü'l-Bürde ve mu'ârazâtühâ*, Tunus 1994, tür.yer.; a.mlf., *Kaşidetü'l-Bânet Sü'âd ve mu'ârazâtühâ*, Tunus 1994, tür.yer.; a.mlf., *Nüniyyetü İbn Zeydün ve mu'ârazâtühâ*, Tunus 1995, tür.yer.; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalahâtî'l-belâgiyye ve te'âvürühâ*, Beyrut 1996, s. 628-629; Said es-Seyyid Ubâde, *el-Fehârisü'l-mufaşşala*, Kahire 1999, s. 12-13; U. Haxen, "The Mu'âraza Concept", *al-Andalus*, XLIII, Madrid 1978, s. 113-124; A. Schippers, "Mu'âraza", *EP* (Fr.), VII, 262-263.

İSMAIL DURMUŞ

□ TÜRK EDEBİYATI. "Bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyede yazılan şiir" diye tanımlanan **nazire** ve **nazire yazmak** yerine **tanzir** ve **tanzir etmek** yanında nazire deme, cevap deme, cevap verme tabirleri de kullanılmış, nazire yazana **nazire-gü**, **nazire-perdâz** denilmiş, model olarak alınan şiirin tam ziddini ortaya koymaya da **nakiza** adı verilmiştir. Ancak Câhiliye dönemi Arap şiirinde çok yaygın olan nakiza Türk şiirinde rağbet görmemiştir.

Diyyabakırlı Berdahî'nin Türk diliyle yazılmış en eski belâgat kitabı sayılan *Kitâbü Câmii'l-envâi'l-edebî'l-Fârisi* adlı

eseriyle Sürûrî'nin *Bahrü'l-maârif*'inde, nazireyle esas alınan şiir arasında mâna bütünlüğünün de bulunması gereği vurgulanmaktadır.

Nazirenin Berdahî'deki "ta'bîr-i uhrâ" ile yani, yeni bir söyleyiş ve eda ile yazılması şartını Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi de "ta'bîr-i âher" lafızıyla zikreder (Tolasa, XXIV-XXV [1986], s. 379). *Mükemmel Osmanlı Lugatı*'nda buna "müsabaka kastı" ilâve edilmiştir. Gibb ise nazirenin sadece tek kafiyeli manzumelerle ilgili bir terim olduğu, uzun mesnevilerle yazılan "benzer"lere "cevap" denildiği görüşündedir (*HOP*, I, 100). Nazire mecmualarında vezni, redifi veya kafiyesi, tanzir edilen şiirden farklı olan örneklerle rastlanılması bu tariflerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Türk edebiyatında hemen her nazım türündeki şiirler tanzir edilmekle beraber nazire en çok gazel ve mesnevi şekillerinde yazılmıştır. Nazirelerin gazel üzerine yoğunlaşmasının sebebinin gazelin klasik dönem şairlerinin şiir kudretini ispata en yatkın tarz olmasında, mesnevîde ise bilhassa Nizâmî-i Gencevî'nin *Hamse*'sine nazire yazmanın Türk şairleri arasında âdeti bir gelenek haline gelmesinde aramak gerekir. Daha az olmakla beraber kasideler ve musammatlar da tanzir edilmiştir. Hatta divan ve sözlük gibi eserlere bütünüyle nazire yazıldığı görülmektedir. Nazire mecmualarında, özellikle Eğirdirli Hacı Kemal'in *Câmiu'n-nezâir*'inde gazelin murabba ile, kasidenin gazelle, gazelin kasideyle tanziri gibi nazım örnekleri yer alır.

Türk edebiyatına İran şiirinden intikal eden nazire için daha çok "cevap" kelimesi kullanıldığı gibi özellikle Timurlular devrinde "tetebbu" ve "istikbal" kelimelerine de rastlanmaktadır (Feldman, XXI/2 [1997], s. 42). Nitekim Ali Şîr Nevâî'nin *Mecâlisü'n-nefâis*'inde de tetebbu kelimesinin daima nazire mânasında kullanıldığı görülmektedir. Sık olmamakla birlikte Anadolu sahâsı Türk şairleri ve tezkire yazarları da bu iki tabiri kullanmışlardır.

Nazirenin, tanımından pratikte kullanışına kadar problemli bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Bazı retorikçilerle edebiyat tarihçilerine göre bir şiirin nazire sayılabilmesi için esas alınan şiirle aynı vezin ve kafiyede olması yeterliken bazılarının göre aralarında ifade ve konu birliği de aranır. Bazılarına göre de nazire esas şiiri her bakımdan geçmeli veya en azından onun seviyesine ulaşabilmelidir. Ancak nazireyi taklit, nazire yazıcılığını da